

MARIAN PLEZIA

BENEDICTIO GRATIOSAE

POZNAŃSKI FORMULARZ BŁOGOSŁAWIEŃSTWA ZIOŁ
Z DRUGIEJ POŁOWY XIV W.

Rękopis nr 480 Biblioteki Narodowej w Wiedniu¹, znany w nauce polskiej pod konwencjonalnym, bo w istocie dość dowolnym, mianem Kodeksu Eugeniuszowskiego kroniki Kadłubka (nadany mu przez A. Przeddzieckiego w połowie XIX w.), jest kodeksem zbiorowym, wypełnionym przeważnie utworami treści historycznej (m.in. na k. 187r-227v znajduje się tam właśnie najstarsza kopia kroniki Kadłubka) i hagiograficznej. Powstał on w pierwszej połowie XIV w. w Poznaniu, być może, sporządzony tam dla biskupa Jana herbu Łódzia (1335-1346), jednego z najstarszych poetów łacińsko-polskich, i jeszcze w XV w. znajdował się w posiadaniu kapituły. Do Wiednia trafił dopiero w początkach XVIII w. Wykonany został na to samo zamówienie w 4 osobnych częściach, które niebawem połączono w jedną całość. Jednakże skutkiem odrębnego powstawania poszczególnych części pozostały w nim wolne karty, które następnie w drugiej połowie XIV i w XV w. wypełniono różnymi drobnymi utworami i zapiskami. Do tych późniejszych dodatków należy tekst znajdujący się na k. 184v-185v, który jeszcze późniejsza odeń ręką zaopatrzyła na marginesie tytułem *Benedictio graciose*.

Tekst ów znajduje się w obrębie części trzeciej kodeksu (składki 17-22, kk. 135r-186v) charakteryzującej się tym, że kolejne składki numerowane są w lewym dolnym rogu cyframi rzymskimi od I do VI, podobnie jak karty w obrębie składek, ale foliacja ta sięga tylko do k. VI w ostatniej składce VI, podczas gdy pozostałe dwie karty tej składki (k. 185-186 ogólnej foliacji) nie są numerowane, co wskazuje na to, że pierwotnie pozostawiono je puste. Część ta zawiera dzieła Salustiusza *De coniuratione Catilinae* i *Bellum Jugurtinum* (k. 135r-164r), Pseudo-Arystotelesa *Secretum secretorum* w łacińskim przekładzie Filipa z Tripolis (k. 164r-184r), spis dotychczasowej treści kodeksu (k. 184r), po którym następuje nasze błogosławieństwo ziół (k. 184v-185v) oraz krótki traktat o Antychryście (*liber Albuini heremite de Antichristo* k. 185v-186v). Te dwa ostatnie wpisy są wyraźnie późniejszymi do-

¹ Por. M. Plezia, *Zawartość kodeksu tzw. Eugeniuszowskiego kroniki mistrza Wincentego*. W: *Cultus et cognitio. Studia z dziejów średniowiecznej kultury*. Księga pamiątkowa ku czci prof. A. Gieysztor. Warszawa 1976 s. 435-443.

datkami; pismo błogosławieństwa ziół pochodzi z połowy lub drugiej połowy XIV w. Wpis ów dokonany został prawdopodobnie w Poznaniu przez jakiegoś duchownego z kręgu tamtejszej kapituły, w której posiadaniu kodeks pozostawał jeszcze w stuleciu następnym.

Że w tekście tym mamy przed sobą formularz święcenia ziół w dzień zwany w oficjalnym kalendarzu kościelnym świętem Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii, a w Polsce popularnie świętem Matki Boskiej Zielnej, to wynika wyraźnie z jego treści, a zwłaszcza z dwu wzmianek o przypadającym „w dniu dzisiejszym” święcie Wniebowzięcia (w. 13 i 54): „per intercessionem gloriosissime Virginis Marie, quam hodierna die asumptam in celesti sede collocasti” oraz „per intercessionem sanctissime Virginis Marie, quam hodierna die per exercitus angelorum in celos assumptam credimus”. Przedmiot błogosławieństwa, tj. same zioła, raz określone są bliżej jako mięta (*graciosa* — niżej w. 139; por. *Słownik Łaciny Średniowiecznej w Polsce* t. 4. *sub voce*).

Treścią błogosławieństwa są modły do Boga, ażeby ten, kto będzie poświęcone zioła nosił przy sobie z wiarą, bezpieczny był od wszelkich przeciwności i niebezpieczeństw. W modłach tych występuje obfita frazeologia biblijno-liturgiczna, a więc zaczerpnięta z *Wulgaty* i z popularnych modlitw Kościoła, oraz nieustannie aluzje do rozmaitych wydarzeń z życia Chrystusa Pana, przypominające nam żywo rozmyślania różańcowe. Kontrastują one jaskrawo z wyłącznie doczesnym charakterem łask, o które się prosi. Idzie tam bowiem o zdrowie, powodzenie, bezpieczeństwo w podróży, od nieprzyjaciół i w sądzie (!), a zaledwie raz na końcu wspomniana jest w. 126) „prosperitas presentis vite et future”. Ani słowa nie ma w tym błogosławieństwie np. o odpuszczeniu grzechów, o wzroście cnót moralnych i teologicznych, ani w ogóle o doskonałości życia chrześcijańskiego. Nie możemy się oprzeć wrażeniu, że poświęcane przy wygłaszaniu tych modlitw zioła miały spełniać w oczekiwaniu tych, którzy je nosili przy sobie, ale co więcej także w intencji tych, którzy je poświęcali, funkcje zwyczajnego amuletu apotropaicznego, tzn. chroniącego od złej przygody. Jest przy tym rzeczą osobliwą, że jednym z klasycznych wypadków owej złej przygody, od której skutków chronić miały poświęcane zioła, było w przekonaniu autora tych modlitw stawiennictwo w sądzie. Widocznie zetknięcie się z wymiarem sprawiedliwości było w oczach Wielkopolan z czasów Kazimierza Wielkiego i królowej Jadwigi bardzo ryzykownym momentem w życiu, na równi z podróżą, porodem (u kobiet) itp. Mają więc te modły charakter na wpół religijny, a na wpół magiczny i są ciekawym dokumentem popularnej religijności naszej w drugiej połowie XIV w.

Przedrukujemy poniżej ów tekst w oryginalnej pisowni razem z jej niekonsekwencjami, dostosowując jedynie przestankowanie i użycie dużych liter do dzisiejszych zwyczajów.

BENEDICTIO GRACIOSE

5 Sancta Trinitas et inseparabilis unitas, Pater omnipotens eterne Deus,
 qui fecisti celum et terram, mare et omnia, que in eis sunt, in cuius mise-
 ricordia ac potestate omnia consistunt, tuam sanctam clemenciam depre-
 camur, ut has herbas benedicere et sanctificare dingneris, ut si quis secum
 10 portaverit aut in iudicio aut in quocumque loco, testimonium adversitatis
 super ipsum nullus perhibere presumat, set placabilem, gratum et ami-
 cabilem cunctis ipsum hominibus audientibus et uidentibus reddas. Deus
 Pater piissime, Jhesu prudentissime, Spiritus Sancte clementissime, non est
 alius preter te rex glorie. O Domine, incircumcisus² lumine, eternus sine
 15 tempore regnas cum sancto Flamine. Tu qui sedes super Cherubim et
 Seraphim gloriosus, exaudi preces meas propicius et per intercessionem
 gloriosissime Virginis Marie, quam hodierna die asumptam in celesti sede
 collocasti, et has herbas tua celesti benediccione sanctifica. vt si quis secum
 tulerit, nec inuidia nec insidiis neque illusionibus et obprobriis, callidis
 20 consiliis, prauis ac peruersis machinacionibus per omnem hominem non
 infestetur, set sanus, letus et securus ab omni perturbacione uiuat. Tu
 Domine dingnare eum liberare ab omni infamia et confusione.

Abba Pater, hey³ Filius, eucha⁴ amborum Spiritus, Deus deorum,
 dominus clemens, Creator eloy, quem tremunt omnes angeli et archangeli.
 20 Verbum Patris unigeniti⁵, donum Dei altissimi, tu qui es trinus et unus,
 benedicere et consecrare et sanctificare dingneris has herbas. ut sit secum
 omnibus portantibus clipeus et proteccio contra omnia aduersancia ac
 insidias inimicorum visibilium et inuisibilium. Amen.

Deus amoris, ychyros, anascasis, atanachos⁶, qui destruxisti omnes
 25 angelos apostaticos, Jhesu nostra redempcio, vita et resureccio, tu spiritalis
 vnccio a Patre et a Filio, Adonay misericors, Creator ineffabilis, Filii Dei
 amabilis, Spiritus inuisibilis. splendor inextinguibilis, vnus inseparabilis,
 vnus inuisibilis, respicere dingnare ad nostras preces, quas tibi effundimus,
 30 et has herbas benedic et sanctifica tua celesti benediccione, ut in quibus
 locis eas omnis homo secum portauerit, per tuam piissimam misericordiam
 et per virtutem istarum herbarum euadat omnes aduersitates.

Exaudi nos Deus, adiuua nos et a peccatis libera, exaudi nostra preca-
 mina et da nobis quieta tempora. Benedic Domine et consecrare dingnare
 has herbas per nomen tuum inclitum, sanctum atque fortissimum, per

² Tak zamiast *incircumcise*, zapewne w znaczeniu: „nieograniczony”.

³ Wyraz niezrozumiały, zapewne zniekształcony.

⁴ Z greckiego *euche*: modlitwa, życzenie?

⁵ Tak zamiast *unigenite*.

⁶ Zniekształcone słowa greckie: *ischyros* — mocny, *anastasis* — zmartwychwstanie, *athanatos* — nieśmiertelny.

35 quod Adam cartareo⁷ dum esset in suplicio, ad te clamauit Dominum
 suum, factorem proprium et per nomen tetragrammaton, quod in fronte
 tulit Aaron loth ey nay he, principium et finis, et per assumptionem
 40 sactissime Virginis Marie infunde super has herbas benediccionem tue
 virtutis, ut omnis qui secum portauerit, non dampnetur in iudicio, nec in
 ygne nec in aqua neque in aliquo aero⁸ lesionem senciatur nec infamiam nec
 inuidiam nec irrisionem neque obprobria neque veneficia neque acciones
 45 neque iracundiam neque captivacionem neque diuersas machinaciones
 omnium hominum neque insidias neque illusiones aliquas atque frandes vel
 tristiciam nunquam paciatur. Et si pregnas mulier tempore pariendi secum
 habuerit, liberabitur et non morietur. Et in quacumque domo reposita
 fuerint, nec scandalum nec periculum paciatur, quod ipse prestare
 dingnetur qui uiuit et rengnat Deus per omnia secula seculorum. Amen.

Domine Jhesu Christe, qui in hunc mundum non nostris meritis
 exigentibus set pro tua sancta pietate descendisti et nos sanguine tuo
 50 redemisti, noli creaturam tuam, Domine Deus, despiciere, set precibus meis,
 quas immundo corde et pollutis labiis fundere presumo. tu, clementissime
 Pater, aures tue pietatis accommoda et per intercessionem sanctissime
 Virginis Marie, quam hodierna die per exercitus angelorum ad celos
 assumptam credimus, benedicere, sanctificare et consecrare dingneris has
 55 herbas contra infestaciones⁹, neque lesiones inimicorum et bestiarum
 timeat, qui eas secum portauerit et in iudicio non aliquod testimonium
 aduersariorum suorum super ipsum peribeatur neque insurgat aduersarius
 in eum.

Rogo te, Domine, per anunciacionem, qua te Gabriel angelus Virgini
 60 sancte Marie nunciavit, rogo per credulitatem sancte Marie et per illam
 dulcissimam infusionem, qua te Beate Marie Virginis visceribus Sancti
 Spiritus obumbracione infudisti, rogo per natiuitatem et per humilitatem,
 qua dingnatus es¹⁰ mamillas matris tue sugere et eius lacte pasci, et per
 demonstracionem, qua te tribus magis preuia stella demonstrabat, et per
 65 puericiam tuam, rogo te, Domine, per gaudium, qua sanctissima mater tua
 tecum exultabat et per circumcisionem, baptismum et ieunium tuum, rogo
 te, Domine, per temptacionem, qua temptatus es, et per omnia miracula
 tua, ut benedicere et consecrare dingneris has herbas totas et sanctificare,
 vt quicumque secum tulerit, tutatus et exceptus ab omnibus hostibus
 70 habeatur.

Rogo te per insidias, quas Iudea tibi tendebat, rogo te per sacratissimi
 misterium corporis tui et sanguinis, quod appropinquante hora

⁷ Zapewne *tartareo* od *Tartarus* — piekło.

⁸ Wyraz niezrozumiały; czyżby zamiast *aëre* — „w powietrzu”?

⁹ Tu w tekście opuszczono jakieś wyrazy.

¹⁰ Wyrazu *es* brak w tekście.

75 passionis tue in cena discipulis tuis dedisti et eorum pedes lauisti, per tribulacionem et angustiam, quam paciebaris pridie antequam caperis, per sanguineas guttas sudoris tui, per preces, quibus Patrem tuum hora
 80 passionis exorabas, rogo te per verberacionem et tradicionem tuam et per falsam stulticiam, qua te Iudas tradidit, et per presentacionem, qua presentatus es Pilato, rogo te, Domine, per flagella, castimonia et iniquas
 85 accusaciones Iudeorum, quibus te accusabant, vt benedicere, consecrare et sanctificare dingneris¹¹ has herbas, vt quicumque secum portaverit, non ab inimicis suis verbis nec factis lesionem vel offensam aliquam senciatur vel paciatur. Rogo te, Domine, per sentenciam, qua dampnatus es ad mortem et per miracula tibi annexa, vt nec dampnari possit nec vincula subeat nec alicuius ferri lesionem senciatur, vt qui eas secum tulerit, non irrisionem vel infamiam ab aliquo homine vnquam paciatur.

Deprecor te, Domine, per purpureum vestimentum tuum et per spineam coronam tuam, per sputa, per alapas, per colaphos et per angustiam anime, quam tunc senciebas, cum ad passionem ducebaris, rogo te per pondus, quod portabas, scilicet lingnum, in quo suspendi debebas, per
 90 ciauos, quibus crucifixus es, per gloriosam crucem tuam, per dolores vulnerum tuorum, per obprobrium, quod unus latronum tibi intulit, et per confessionem alterius latronis. Deprecor te per acetosum potum, quo, cum siciebas in cruce, potatus es, per dileccionem illam, qua matrem tuam et discipulum mutuo comendasti, et per molestias cordis eorum, quibus affligebantur¹² te in cruce suspenso et per clamorem et per acerbam mortem
 95 tuam, ut benedicere, sanctificare et consecrare dingneris dextera tua sanctificacionis has herbas et tantam virtutem eis tribuas, ut siquis eas secum in nomine tuo portaverit, non in iudicio dampnetur, non ab inimicis suis capivari possit, non gladio aut cultello aut alio ferro ledi possit, set placabilis, amicabilis, gratus et acceptus ab omnibus hominibus habeatur, non vituperium, iram nec lesionem nec dolorem ab aliquo paciatur, set si quid pecierit ab aliquo homine, confestim exaudiatur.

Deprecor te, Domine, per sepulturam tuam, per descensionem tuam ad inferos et per ineffabile gaudium tuum, in quo sanctorum anime
 105 gratulantur, rogo immensam potenciam tuam, qua confregisti et spoliasti infernum et per omnes animas, quas eripuisti et per victoriosissimam resurreccionem tuam et per illos sanctos, qui tecum resurrexerunt, precor te per mirabilem ascensionem tuam, per consolacionem Spiritus Sancti, quo santos apostolos consolatus es, vt donum et graciarn eiusdem Spiritus
 110 Sancti super has herbas effundere dingneris. Rogo te per sanctam Mariam matrem tuam, deprecor te per sanctos angelos tuos, tronos, dominaciones,

¹¹ Tego wyrazu brak w tekście.

¹² Po *affligebantur* następuje zbędny wyraz *quod*.

principatus, potestates, virtutes, Cherubim et Seraphin, obsecro te per patriarchas et prophetas, apostolos et ewangelistas et sanctos martires ac confessores, monachos, heremitas, episcopos, sacerdotes, rogo te per sanctas virgines ac uiduas, per sanctos innocentes et infantes et per omnes spiritus et animas iustorum. Supplico tibi, Domine Jhesu Christe, per omnes sanctos ordines, qui tibi placuerint ab inicio mundi, et per omnes sanctos tuos, vt benedicere, sanctificare et consecrare dingneris graciousam, vt si quis eam secum portaverit, in iudicio non dampnetur, non captuetur, nec alicuius ferri lesionem paciatur, nec non subita nec aliqua mala morte moriatur, non ab inimicis suis superetur, non infirmitate aliqua grauetur et si quoquam peregrinando ierit, prosperum iter habeat, non irrisiones non obprobria ab aliquo paciatur, set praua consilia, accusationes et fraudes, persecutiones inimicorum letus et sanus euadat, ab infestiacione demonum ac bestiarum non impungnetur, inuidiam, odium ac aduersitatem inimicorum quorumlibet non paciatur, set gratus et acceptabilis a cunctis habeatur et prosperitatem presentis vite et future in anima et in corpore ei donare dingneris per Dominum Jhesum Xristum¹³.

¹³ W tekście skrótami: Do.I.X.